

Väike seen murrab suuri puid

SULEV JÄRVE

Euroopa linnahaljastuse hooldajad on tunnistanud lamesüsiku üheks ohtlikumaks tänavapuude murdjaks. Meilgi tasuks teda paremini tunda ja rohkem karta.

Lamesüsikule iseloomulik mustade joontega muster mädapuidu ristlõikel.

Lamesüsik (*Kretzschmaria deusta*, tuntud veel nimetuste *Ustulina deusta* ja *Hypoxylon deustum* all) on levinud kogu maailmas, ka troopikas. Erinevalt teistest tähtsamatest puidukahjustajatest (külmasened, toriksened jt.) kuulub ta kottseente hõimkonda, selle süsikuliste sugukonda.

Jääb märkamatuks. Lamesüsikut tuntakse vähe, sest tema paljusid pisitillukesi sulgeoslaid (viljakehasid) sisaldavad stroomad on silmapaistmatu välimusega ning kasvavad kohas, kus neid ei märgata. Vaid teadja oskab puu juurekaelalt, otse mullapiirilt, üles leida tikutopsi- või isegi peopesasuurused mustad muhklikud ja liibuvad moodustised: need on algul kõvad, hiljem aga lähevad näppude vahel krõbinal katki nagu puusõetükid. Saksa keeles nimetatakse seda seent *Brandkrustenzpilz* (põlenud koorikuga seen) või *Kohlepilz* (söeseen), soome keeles *karstasyyliä* (söekäsn, -tüügas). Mõni uurija on teda võrrelnud asfaldipritsmetega puukoorel [5]. Harva leitakse stroomasid kasvamas kõrgeimal, tüveõõnsustes ja oksalõikekohtades.

Natuke lihtsam on seent märgata aprillist juulini, kui mustade stroomade kõrvale ja peale arenevad heledad mit-

tesugulise staadiumi (*Nodulisporium sp.*) eoslad. Need on pruunikashallid, valkja servaga ning nahkjad, kuid muutuvad vananedes ja küpsedes kiiresti tumedamaks [1, 2].

Lamesüsikut on enamasti leitud kändudel ja seetõttu ongi teda varem peetud vaid surnud puidu lagundajaks – saprobiondiks. Tegelikult vallutab ta elusa puu, ent nagu paljud teisedki puuseened kasvab oma eoseid andvad moodustised sageli alles kännule pärast peremeespuu murdumist [1]. Vana ja “rammusa” kännu ümber võivad aastatega kasvada isegi mitme ruutdetsimeetri laiused stroomade kogumikud.

Ründab vigastatud ja nõrgestatud lehtpuid.

Kesk-Euroopas kahjustab lamesüsik mõnda okaspuu- ja paljusid lehtpuuliike, põhiliselt pööki ja pärna. Tallinnas olen teda alates 2000. aastast leidnud mitut liiki vahtral, pärnal, jalakal ja pöögil, harvem hobukastanil, saarel ja pöogi punaselehisel vormil. Keila-Joa pargis kasvas see seen mägivahtral, pärnal ja suurel punase pöogi kännul. Olen märganud teda veel Tartus Toomemäel ja Tähtveres, Põltsamaal linnapargis ning mitmetes mõisaparkides. Kõige ohustatumad on intensiivse liiklusega

piirkondades – tänavatel ja platsidel kasvavad ning linnasaastast nõrgestatud puud. Lamesüsik tungib puusse juurte, juurekaela ja tüve alumise osa vigastuste kaudu, põhjustades seal olenevalt puuliigist ja tema elujõulisusest kas rohkem või vähem intensiivse valgemädaniku, mõnedel andmetel pehmemädaniku [5]. Tavaliselt pääseb nakkus puusse kaevamisel katki rebitud juurte või autode ja kommunaaltehnika tekitatud koore- ja tüvevigastuste kaudu. Arvatakse, et seen võib isegi levida haigelt puult tervele juurekontaktide kaudu [2], seega tuleks kontrollida ka nakatunu naabreid.

Mädapuit muutub õlgkollaseks ja pruunmädanikku meenutavalt rabedaks, selles kulgevad pikikiudu moodustavad, 0,5 mm paksused kilesarnased kihid – nn. piirdejooned, mida mööda puit laguneb kergesti tükkideks. Sellepärast ongi mõni lamesüsiku tekitatud tüveõõnsus seestpoolt mustakirju, nagu oleks teda põletatud [3]. Mõnede piirjoonte “kujundatud” kaunis muster paistab hästi välja mäda puu ristlõikepinnal. Tasub aga teada, et mõned teisedki valgemädanikku põhjustavad seened (näiteks tuletuel kasepuidus) tekitavad üsna sarnaseid õõnsusi [4].

Peale selle, et lamesüsiku stroomad jäävad sageli märkamatuks, on kahjustust raske avastada veel seestpoolt, et haigestunud puu näib väliselt täiesti normaalne ja kasvab edasi. Mädanik areneb pikka aega peamiselt

FOTOD: SULLEV JÄRVE

Küpsel stroomal on palja silmaga nähtavad umbes millimeetrise läbimõõduga kõrgemad kühmukesed – sulgeoslate suudmed, millest vabanevad kotteosed.

vaid tüve sisemuses, välised, elusad puidukihid on terved ja transpordivad endiselt toitaineid. Pole ka tavalist juurekaelamädanikule viitavat tundemärki – puutüve allosa paksenemist (kompensatsioonipuidu kasvu), nagu jänessaabiku või juurepessu kahjustuse puhul. Mõne puu tüvele võivad hoopiski tekkida siledama koorega (sisselangenud) piirkonnad [2].

Kui ootamatult murdub ühegi kuiva oksata ja rohelistele lehtedega tänavaäärne pärnapuu, siis ongi tõenäoliselt süüdi lamesüsik, kes on aastaid märkamatuks oma hävitustööd teinud. ■

1. Jahn, Hermann 1990. Pilze an Bäumen. Patzer, Berlin–Hannover.
2. Kowol, Thomas et al. 1999. Baumkontrolle nach Baumarten differenziert – typische Schadenssymptome bei Linde, Eiche und Rosskastanie. – Jahrbuch der Baumpflege 1999: 139–155.
3. Niemelä, Tuomo 2001. Käävät Helsingin puissa. Helsingin kaupungin rakennusvirasto, Helsinki.
4. Parmasto, Erast 1998. Seente ja saemehe ühine kunstilooming. – Eesti Loodus 49 (2): 54.
5. Weber, Karlheinz; Mattheck, Claus 2001. Taschenbuch der Holzfäulen im Baum. Forschungszentrum Karlsruhe, Karlsruhe.

Sulev Järve (1960) on Tallinna Kesklinna Parkide OÜ puuhoolduse spetsialist.

Lamesüsiku mitesugulise staadiumi eoslad arenevad juurekaelal vaid kevadsuvel.